

K: katoná
JÓZSEF SZÍNHÁZ

ALEKSZANDR PUSKIN

BORISZ GODUNOV

PUSKIN: BORISZ GODUNOV

1825-1830

„Shakespeare és Karamzin tanulmányozása adta az ötletét, hogy drámai formába öntsem történelmünk egyik legdrámaibb fejezetét. Más hatással nem törődve próbáltam utánozni Shakespeare-t a szereplők szabad ábrázolásában, az egyszerű és egyenes cselekményvezetésben, és követtem Karamzint az események elbeszélésében. Igyekeztem ráérezni az általuk ábrázolt kor gondolkodására és nyelvezetére. Nem tudom, képes voltam-e felnőni hozzájuk – de az biztos, hogy munkám lelkes és lelkiismeretes volt.”
(Puskin)

Puskin 1925-ben, dekabrista kapcsolatai miatt rárótt száműzetésében kezdi írni *Borisz Godunov* című drámáját, pontosabban, eredetileg tervezett címén: *Komédia Borisz cárról és Griska Atrepjevről* című művét. A készülő mű műfaját azonban hamarosan újragondolja.

Oreszt Adamovics Kiprenszkij: Alekszandr Szergejevics Puskin 1799 - 1837

„Egy romantikus tragédiával köszöntelek, kedvesem, hiszen a főszereplője is Borisz – Godunov! Tragédiámat befejeztem; fennhangon elolvastam, egyedül, aztán tapsoltam, és kiabáltam, ejha, Puskin, ejha, te kurafi!” Így ír Puskin 1825. október 18-án Borisz Vjazemskijnek, ám műve, a *Borisz Godunov*, csak 1830. december 23-án jelenik meg nyomtatásban. A közben eltelt több mint öt év alatt a szöveg számos változáson ment át, ami többek között az olajozottan működő cenzúrának, köszönhető. Már I. Miklós cár kitüntető figyelemmel kísérte a *Borisz Godunov* sorsát, hiszen minden új Puskin-mű közügynek számított a társadalmi kérdésekben mértékadó orosz értelmiségi körökben. A drámai műfaj ráadásul a veszéllyel fenyegetett, hogy lényegesen több emberhez juthat el, mint nyomtatott formában, ezért érthető a műhöz írt cári széljegyzet: „Úgy vélem, Puskin gróf célja akkor teljesülne, ha a szükséges változtatások végrehajtásával művét történelmi elbeszéléssé vagy regénnyé írná át Walter Scott modorában.” Az uralkodó óhaját az általa személyesen megbízott cenzor, Benkendorf számos pontba szedett szakvéleménye követi.

Oroszországban hagyományosan nagy jelentősége van az íróknak és az irodalomnak. Bár 1830-ban, amikor a darab keletkezik, a kultúra még nem tömegesen fogyasztott termék, és nem terjed olyan széles körben, hogy igazán komoly nyugtalanságot váltson ki. De zavaró gondolat volt a cárnak és a főcenzornak, hogy ez a formabontó olvasmány udvari körökben olvasható. Puskin, aki ki volt szolgáltatva az udvari jövedelmeknek és engedményeknek, általában igen alázatos hangvételű leveleket írt, de a *Borisz Godunov* esetében kivételesen, meglepő határozottsággal azt kérte levélben a főcenzortól, hogy győzze meg a cárt arról, hogy ne kelljen átírnia a művét, mert nagyon sokat dolgozott rajta és meg van győződve arról, hogy a jelenlegi formájában a legjobb. Puskin nem dolgozta át végül szövegét – bizonyos változtatásokat elfogadott –, a darab lényege, szelleme nem változott, és ez azt eredményezte, hogy nem adták ki és nem mutatták be évtizedekig.

Az első bemutatóra csak 1870 szeptember 17-én, tehát keletkezése után 40 évvel került sor a Pétervári Mariinszkij Színházban – de nem került fel a legtöbbet játszott darabok listájára, különös, fanyar hangvétele, meghatározhatatlan műfaja miatt – hiszen címe dacára klasszikus tragédiának sem mondható – ami zavarbaejtette a színházi alkotókat – hogyan is viszonyuljanak a műhöz.

Az 1930-as években Vsevolod Mejerhold tervezte a *Godunov* bemutatóját, de az előadást betiltották.

Máté Gábor, Dér Zsolt, László G. Attila

A mű címlapján ez áll:

*Ezt a munkát
az Oroszország polgárai által nagyrabecsült*

NYIKOLAJ MIHAJLOVICS KARAMZIN

*ihletett géniuszának
tisztelettel és köszönettel ajánlja:
ALEKSZANDR PUSKIN*

Kinek ajánlotta drámáját Puskin és miért?

Nyikolaj Mihajlovics Karamzin (1766 - 1826), Puskin kortársa volt, író, költő, publicista, történétíró, nyelvújító. Fő műve az orosz állam történetéről írott 12 kötetes munkája.

Az orosz állam története több mint két évtizedes munka eredményeként létrejött nagy történelmi összegzés. Karamzin a történelmi folyamat leírásában a kezdetektől 1612-ig, tehát Borisz Godunov uralkodását követő, úgynevezett zűrzavaros idők leírásáig jutott. Könyvében csaknem kizárólag az uralkodókkal, az ő tetteikkel és politikájukkal foglalkozott. Politikai meggyőződéséből következően az önkényuralom szerinte üd-
vözítő jellegét és erényeit hangsúlyozta, magasztalta az orosz nemzet nagyságát, erejét. Karamzin munkájának egyik legnagyobb értéke a források bősége. A cár rendeletére megnyíltak előtte a levéltárak, emellett tanulmányozta az ismert évkönyveket, az életírásokat (zsityije), a rendelkezésre bocsátott levéltári dokumentumokat, kéziratokat. A források megbízhatóságával viszonylag kevesebbet törődött, néha kritikátlanul rábízta magát a régi évkönyvek híradásaira. A történelmi összegző munka

sikere rendkívüli volt. Sok kortársát ez a könyv ébresztette rá, hogy hazájának van korai történelme. Bár szenvedélyes vitákat is kiváltott és a XIX. század közepére tudományos szempontból már elavult, mégis számos kiadást ért meg, és hatása az orosz történelmi- és nemzettudat alakulására hosszú ideig fennmaradt.

Vaszilij Andrejevics Tropinyin: Nyikolaj Mihajlovics Karamzin

Kszényija - Mészáros Blanka, Borisz - Máté Gábor, Fjodor - Zsámbéki Tóbiás

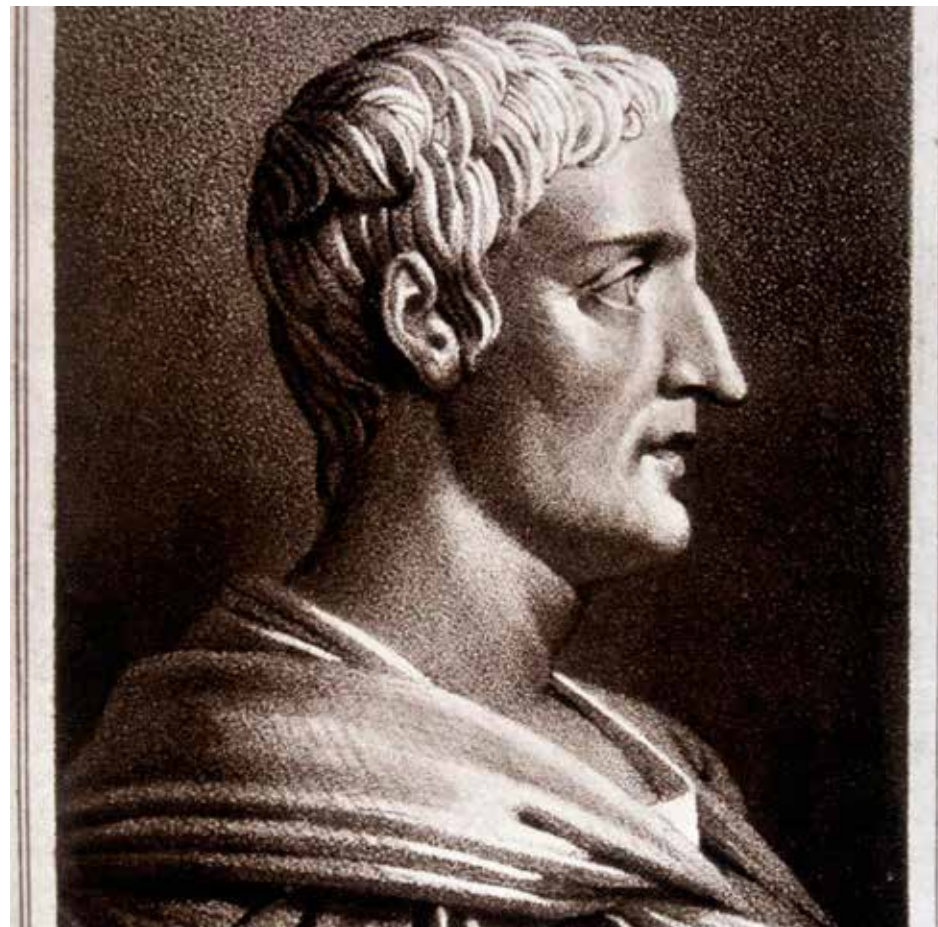
A TÖRTÉNELMI KRÓNIKÁS DRÁMA

A történelmi dráma műfajának újkori alapító atyja, Alekszandr Puskin történelemszemlélete aligha nélkülözhető kulcs a szerző által feladott talány megfejtéséhez: a műalkotásban elhelyezett kódrendszer megfejtéséhez feltétlenül tisztázni kell a költő viszonyát az általa – valóságosan és irodalmi élményein keresztül – megélt, majd „átköltött”, poetizált történelemmel.

Puskin hűsége a történelmi beszámolóhoz, illetve a krónikás szerepének feltűnő hangsúlyozása azt mutatja, hogy a történelem (vagyis az általa dramatizált történelmi események) az ő számára nem pusztán egy színpadra állítandó történetet vagy történetek sorozatát jelentette. A *Borisz Godunov*, szemben az úgynevezett történelmi drámákkal, regényekkel vagy operákkal, nem a konvencionális (azaz felszíni) értelemben vett történelmi színmű. Puskin számára a Történelem a tragédia tárgya, és fontos szereplője maga a Krónikás.

A krónikaíró Pimen szerzetes alakjában Puskin a történetírónak állít emléket – hogy Karamzinnak-e vagy Tacitusnak, nem is dönthető el; a költő mintha magának a történetírásnak állítana emléket. Puskin egyfajta analógiát von Karamzin és Pimen között – kimondva és kimondatlanul mindkét historiográfus Tacitus követőjének vallja és deklarálja magát.

Publius Cornelius Tacitus, római történetíró. Történelmi munkái a korai császárság időszakáról fontos információkkal látják el az utókor olvasóit, részletesen mutatják be az akkoriban változó összetételű és szerepű szenátori rend és a birodalom politikáját. Műveinek középpontjában a császár, az udvar, a szenátus és a város áll. Híres, sokat idézett jelmondata: „*Sine ira et studio*” – „Harag és részrehajlás nélkül”.

Pimen szerzetes, mint Borisz cselekedeteinek és a történelmi események megörökítője, magasan e megörökített események fölött áll, így biztosítva maga számára azt a távoli nézőpontot, ahonnét jól belátja: „Az események sodra épp olyan volt, /Mint hullámmal barázdált óceán” (...) Csakhogy a formálódó Pimen-figurával nemsokára ugyanaz történik, mint a Tacitus Évkönyvek-jeinek első fejezetében a „sine ira et studio” szerint megfogalmazott írói hitvallással. Tacitus művében az elfogulatlanság és a haragtól való tartózkodás e tömören exponált kifejezését éppen a harag és az elfogultság tördeli szét – a történetíró haragja és elfogultsága.

„A krónikás egy titokzatos kincset őriz magánál, olyat, amelyen rajta kívül senki másnak nincsen. Ez a kincse nem pusztán a »titkos információ« a cárevics hirtelen és furcsa haláláról (ez önmagában távolról sem »titkos«, hiszen például az egyébként jelentéktelen Varatinszkij is tisztában van vele); az ódon, méltóságteljes stílusával jelzett sajátos Pimen-formátumról van szó, az emberről mint titokról és e titok megfejtésének-megfejthetőségének nagy problémájáról.”

(Mezősi Miklós: Hyperbaton és irónia. In: Mezősi Miklós: Zene, szó, dráma.)

MIRŐL ÍRJA KRÓNIKÁJA UTOLSÓ FEJEZETÉT PIMEN? ZÚRZAVAROS IDŐK

IV. Iván nagyfejedelem, a később Rettegett Iván néven elhíresült cár, nagykorúvá válása után, 1547-ben vette fel a cári címet. Nagyapja és apja terjeszkedő politikájának köszönhetően egy jelentősen megnövekedett alapterületű országot kellett kormányoznia. Új Törvénykönyvet adott ki, megreformálta a közigazgatást, lövészsereget hozott létre (sztrelecek), és folytatta elődei terjeszkedő politikáját. Két sikertelen hadjárat után 1552-ben elfoglalta a Kazanyi Kánság központját, majd további vereségeket mért a tatárookra. Az 1558-ban kezdődő Livóniai háború, amelynek célja a balti tengerpart megszerzése volt, azonban kudarcok sorozatát hozta. Ebben a kritikus helyzetben szökött át az ellenséghez egykori bizalmas embere, Kurbszkij herceg, akit később sokan mások is követtek.

„Ivánt hihetetlen belső energiák feszítették. Ezeket vezette le vérengzéseiben, és ilyen szelepek funkcióját töltötték be féktelen dorbézolásai is. Orgiákká fajuló mulatozásai során elkövetett minden bűnt, amit keresztény ember elkövethet. Pedig mélyen vallásos volt, bigott fajtából való. Elzarándokolt a szent helyekre, sűrűn látogatta a kolostorokat, amelyekhez igen bőkezű volt. Egy szerzetes-közösséget is létrehozott híveiből, amelynek ő volt az apátja. A zord opricsnyikok, akik csupa feketében, fekete lovon, kutyafejjel és seprűvel száguldozva gyilkoltak, fosztogattak, szorgalmasan hányták a keresztet, és mindenben példamutató buzgósággal tartották be a kolostori élet szabályait.

Néha rádöbbsent a cár, hogy mindez csupán játék, s akkor az igazi kolostori életről ábrándozott. Adatok bizonyítják, hogy fenntartott magának egy cellát a kirillo-beloozerói kolostorban, ahová, úgy tervezte, a világ zajától egyszer visszavonul.”

(Szvák Gyula: Oroszország zavaros időszaka. Rettegett Iván.)

Borisz Godunov 1552 körül született. 1571-ben csatlakozott Iván cár elit alakulatához, az opricsnyinához, onnan emelkedett a bojárok közé, és hamarosan a cár bizalmas tanácsadója lett, amit az is elősegített, hogy a cár második fia, Fjodor Ivanovics, feleségül vette Borisz húgát.

IV. Ivánnak három fia volt. Iván, akit 27 évesen az apja, maga Rettegett Iván ölt meg egy dührohamban, Fjodor és Gyimitrij (1582-1591). Utóbbi mindössze 2 éves IV. Iván halálakor.

Ilja Repin: Rettegett Iván megöli fiát (1883-85)

IV. Iván halála után tehát a második fia, Fjodor lépett a trónra. Az egyedül maradt, és a kortársak szerint gyengeelméjű Fjodor képtelen erős kézzel irányítani a hosszú háborúk és belső küzdelmek után szétzilált birodalmat. Így Borisz Godunov lesz az, aki Fjodor nevében lényegében kormányoz.

Mivel I. Fjodornak sokáig nem született gyermeke, a trónörökösi rangot félttestvére, Gyimitrij Ivanovics viselte, aki Uglicsban nevelkedett. 1591. május 6-án a nagyherceget holtan találták a palota udvarán. Borisz Godunov Vaszilij Sujszkijt bízta meg az ügy felderítésével, s a bojár arra jutott, hogy Gyimitrij epilepsziás rohamot kapott, miközben egy késsel játszadozott, és elvágta a saját torkát. Később, amikor Vaszilij Sujszkij érdekei úgy kívánták, azt állította, hogy Borisz Godunov bérelt fel gyilkosokat a kisfiú meggyilkolására, ám azok nem Gyimitrijt szúrták le, hanem egy játszótársát.

A legtöbbben Boriszt tartották felelősnek a nagyherceg haláláért, hiszen így megszabadult I. Fjodor örökösétől, és ő lett a cár legközelebbi rokona. Napjainkra azonban a legtöbb történész egyetért abban, hogy valószínűleg nem Borisz volt a gyilkosság kitervelője. Ekkor I. Fjodor cár még elég fiatal volt ahhoz, hogy fia szülessen – és a felesége, Borisz húga, Irina Fjodorovna Godunova 1592-ben egy leánygyermeknek adott életet, aki azonban 1594-ben meghalt –, ráadásul Gyimitrij IV. Iván hetedik, törvénytelen házasságából származott, így trónigénye sem volt biztos.

1598. január 7-én meghalt I. Fjodor, anélkül hogy utódját kijelölte volna. A cárral vége szakadt a Rurik-ház hosszú évszázadokon keresztül uralkodó moszkvai ágának, s mivel nem volt szabályozott trónöröklési rend az örökös nélkül elhunyt cár utódlására, kétséges volt, ki a törvényes örökös. Ezt a bizonytalanságot használhatta ki Borisz Godunov, aki mivel a cár sógora volt, jó eséllyel pályázott a trónra.

Borisz Godunov cár

Borisz Godunov a zűrzavarok közepette lov pátriárka segítségével lépett az orosz trónra. 1598. február 21-én koronázták meg, és azonnal egyeduralkodónak tekintette magát, amivel azonban az őt támogató bojárok közül sokan nem értettek egyet.

Uralkodása első éveit azzal teltek el, hogy kiiktatta lehetséges vetélytársait. Közéjük tartozott a Romanov család, akik I. Fjodor cár anyai rokonai voltak.

A cár a többi bojárt sem kímélte: valóságos besúgórendszert hozott létre, amely tájékoztatta őt a bojárok minden egyes lépéséről.

Még trónra lépése előtt, I. Fjodor uralkodása alatt Godunov jelentős sikereket ért el a külpolitikában. A lengyelekkel 15 éves fegyverszünetet tudott kötni 1587-ben, s a hároméves svéd háborút is békével zárta 1593-ban. A béke kijáratot biztosított Oroszországnak a Balti-tengerhez. Ugyancsak Borisz Godunov erősítette meg az orosz pozíciókat a Kaukázusban is.

Nagy jelentőségű döntés volt a moszkvai patriarkátus felállítása 1589-ben. Ő hozta meg azt a rendeletet 1597-ben a szökött paraszttal kapcsolatban, amely engedélyt adott azok hazahurcolására; és ő bevezette a röghözkötést.

Borisz Godunov - Máté Gábor

„Amióta Borisz eltörölte a parasztok szabad költözését, a muzsikokra teljes súllyal nehezedett az örökös jobbágyság terhe. Ráadásul 1601 és 1603 között szörnyű természeti katasztrófa is sújtotta az országot: a hároméves »nagy éhség«. Az időjárás tartós rosszabbra fordulása, az évszakt váltás rendjének megbomlása, a hideg és az állandó esőzések, árvizek elpusztították a termést. A parasztok nem költözhetek kedvezőbb körülmények közé, a nagyurak pedig szélnek eresztették kíséreteiket, hiszen nem tudták ellátni őket. Szökött jobbágyok, csavargó szolgák lepték el az országot, ilyen körülmények között nem várathatott sokáig magára az első nagyobb megmozdulás, a Hlopko vezette felkelés 1603-ban.

Volt azonban a paraszti osztályharcnak egy hagyományosan bevált másik formája is: a tatárok, litvánok és oroszok közötti ütközőterületre, a »senki földjére« menekülés. Ez annál is népszerűbb volt, mert a doni, zaporozsjei, tyereki kozákok közé állni a szabadság egyetlen reményét jelentette. Hiszen a folyóvidéki kozákcsapatok választott vezetőikkel saját törvényeik szerint éltek – az egyenlőség alapján. Az orosz kormányzat számára tulajdonképpen előnyökkel járt, hogy a kozákok felfogták a tatár támadásokat, egyszeresmind azonban gondot is okoztak, végtére is az Oroszországban akkortájt kialakuló örökös jobbágyság rendszerén ütöttek rést. Ezért Borisz cár megpróbálta letelepíteni és szolgálatába fogadni a kozákokat, akiket így – ha szelídebb formában is – szintén elért a jobbágytartó állam keze.

Azokkal szemben viszont, akik nem voltak hajlandók alávetni magukat az államnak, és még távolabbi helyekre húzódtak, súlyos szankciókat fogantatosított. Mindennemű érintkezést megtiltott velük, csakúgy, mint az élelem-, puskapor-ésfegyvereladást. Nos, ilyen kozákokközé ment Grigorij Atrepjev, hogy tömegeket nyerjen fantasztikus célja megvalósításához.”
(Szvák Gyula: *Oroszország zavaros időszeke. I. ál-Gyimitrij*)

Az ál-Gyimitrij megjelenése előtt az 1601-1603-as időszekekben borzasztó éhség volt tehát. Az egész ország éhezett, sok ezren lettek az éhínség áldozatai: sokszorosára nőttek a gabonaárak. A nép tudatában ez úgy rögződött, mint Isten büntetése a Borisz Godunov cár által állítólag elkövetett bűnökért. Ezért lábra keltek a mondák a „jó cárevicsről”, Gyimitrijről, akinek sikerült elrejtőznie a Godunov által küldött hóhérok előtt. A történészek mindedig nem jutottak egyértelmű következtetésre, ki is volt az az ember, aki Gyimitrij carevicsnek adta ki magát: egy olasz diák, Grigorij Atrepjev elmenekült orosz szerzetes, vagy esetleg – bár ez a legkevésbé valószínű – ténylegesen Rettegett Iván megmenekült fia.

A trónkövetelőt sokan támogatták. Godunov sereget indított Ál-Gyimitrij ellen, és könnyedén legyőzték, azonban őt magát nem tudták kézre keríteni, népszerűsége pedig egyre növekedett.

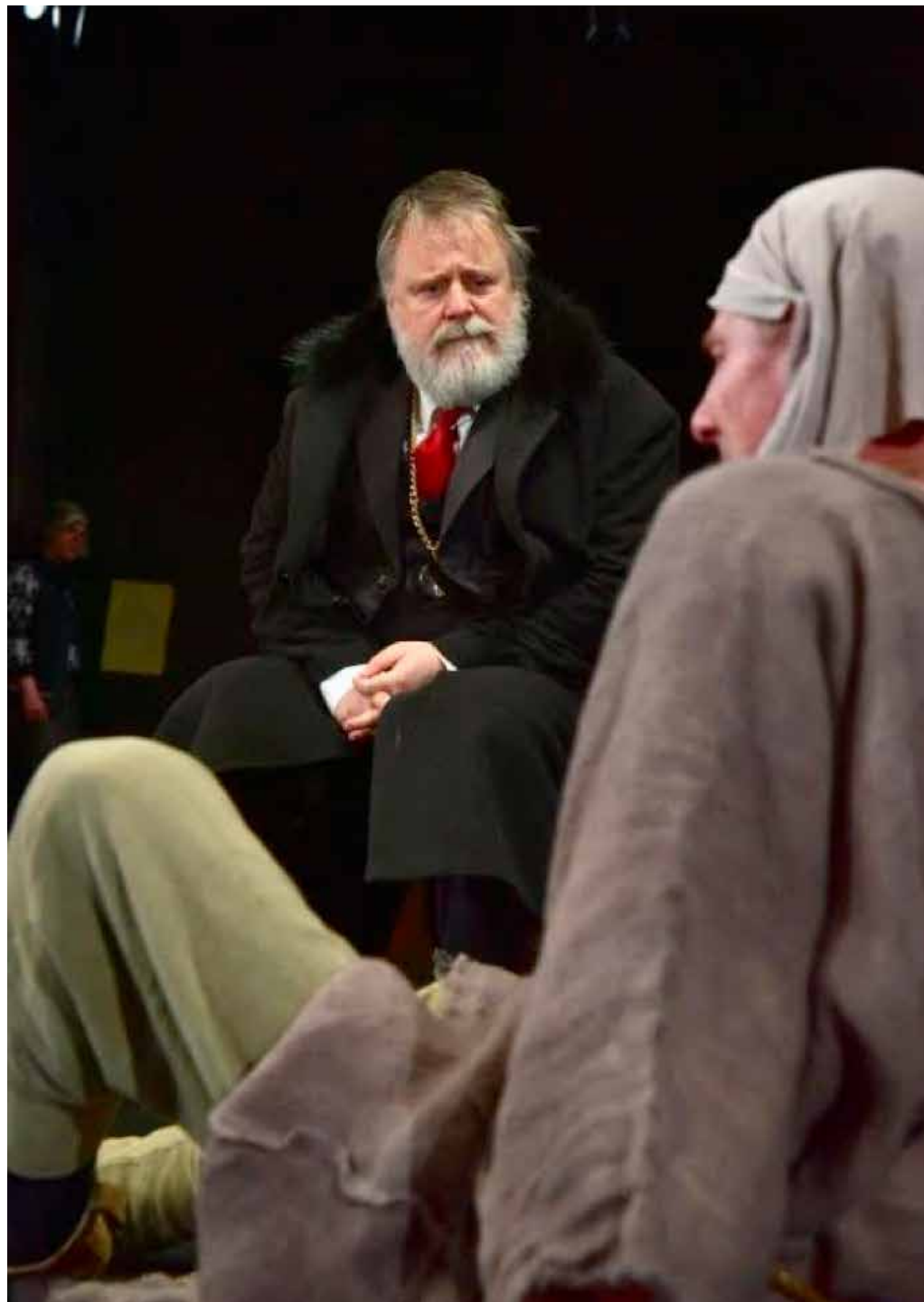

Grigorij Atrepjev - Kovács Lehel (középen)

1600-tól Borisz cár politikájában jelentős változás következett be. Pozitív kezdeményezéseinek vége szakadt, ami részben azzal magyarázható, hogy sokat betegeskedett. A дума ülésein és a követi fogadásokon fiatal és tapasztalatlan fia helyettesítette. A környezetével szemben is egyre gyanakvóbb és bizalmatlanabb lett, besúgók hada vette körül, ami igen költséges volt, és morálisan a társadalmat is aláásta.

- ESZELŐS** Borisz, Borisz! A gyerekek bántják Nyikolkát.
GODUNOV Adjatok neki alamizsnát. Miért sír?
ESZELŐS A kisfiúk bántják Nyikolkát... Parancsold meg, hogy kaszabolják le őket, ugyanúgy, ahogy Gyimitrijt is megöletted.
VARATINSZKIJ Tágulj innen, bolond! Fogjátok meg ezt az agyalágyultat!
GODUNOV Hagyjátok. Imádkozz értem, szegény Nyikolka.
ESZELŐS Nem és nem és nem! Nem szabad imádkozni Heródes királyért, nem engedi a Szűzanya.

„Volt akkoriban Moszkvában egy istenes megszállott [jurogyivij], akit valódi vagy képzelt szentként tiszteltek. Anyaszült meztelenül járkált az utcákon a metsző hidegben ápolatlan, hosszú hajával, és a viszon­tagságokat megjósolva, ünnepélyesen megvádolta Boriszt. Borisz azon­ban békén hagyta és semmit sem ártott neki, akár azért, mert tartott a néptől, akár azért, mert elhitte, hogy szentről van szó. Ilyen jurogyivi­jek, szent együgyűek gyakran jelentek meg a fővárosban, vezeklőövet, verigit viselve. Joguk volt arra, hogy bárkit megfeddjenek, akármilyen fontos személy volt, a szemükbe mondhatták, ha helytelenül cseleked­tek. És a boltokból bármit elvihettek fizetés nélkül. A kereskedők ezt úgy köszönték meg nekik, mintha különös kegyben részesültek volna.”
(Nyikolaj Karamzin: *Isztorija goszudarsztva rosszizskogo*)

Borisz - Máté Gábor, az Eszelős - Bán János

Bolondok Krisztusban (Jurogyivije)

A Krisztus kedvéért való ostobaság, vagy ahogy az orosz mondja, a „jurodsztvo”, a „keresztig való szeretetnek” egyik kifejeződési formája. A „jurodsztvo” a legnagyobb önátalakítások egyike, melyet az ember magán végbevihet. Alapja, hogy a lélek átérzi Istennel szemben elkövetett félelmetes hibáit. Ez az érzés gátolja azután, hogy örüljön evilág javainak, kényszeríti, hogy szenvedjen: részt vegyen Krisztus passiójában. A „Krisztusban való bolond” a keresztthordozó Krisztust akarja követni és világtól formáló életet szeretne élni. Elkerülendő, hogy szentnek nézzék, a „jurogyivij” elveti a békés méltóságnak azt a külső látszatát, mely az emberek figyelmét keresi. Ezzel szemben csak egy szegény, tökéletlen teremtmény akar lenni, aki csak gúnyolódásra és brutális bánásmódra ad okot. Önsanyargatásai, melyeket magára kiró és önmegtagadásai csak akkor érnek valamit, ha céltalannak, keresetlennek, érdemtelennek tűnnek a tömeg szemében és csak megvetést váltanak ki.

Csaknem minden jurogyivijnek valamilyen prófétai adományt tulajdonítanak. A „jövőbe látás” adománya, a sugalmazások „mélyebb megértése” kárpótlásnak tűnik az „emberi értelem” megvetéséért. Hasonlóképpen kapcsolható össze a csodatevés adománya a test sanyargatásával: a szent oly fokban uralkodik a világ erőin, mint saját testén.

Eszelős - Bán János, Utcagyerek - Zsámbéki Tóbiás

A 14. századtól kezdve a „jurodsztvo” Isten tiszteletének és a társadalom szolgálatának különleges formájává lett. A 16. században érte el csúcspontját. A „Krisztusban való bolondokat” az egyház olyan magas rangra emelte, mint a „szent vezéreket”, akik Krisztus igazságának a győzelméért harcoltak a nyilvános életben. A 16. század után fokozatosan széthullott a „jurodsztvo”, jöllehet a szent bolondok sohasem tűntek el az orosz jámborság krónikáiból.

Már azok a külföldi utazók, akik a 16. században Oroszország felé mentek, beszélnek leírásaikban olyan „különleges emberekről, akik lobogó hajjal járnak az utcákon, nyakukban vasláncot vonszolnak magukkal és meztelenségüket csak egy csípőjükre tekert vászonlepedő takarja” Ez arra enged következtetni, hogy a 16. század Moszkvájában számos jurogyivij élt, sajátos réteget képezve. A tisztelet, mellyel általában őket körülvevették, természetesen nem zárta ki a gúnyolódást, mindenekelőtt a gyerekek részéről. A „jurodsztvo” a „prófétai szolgálat” egy fajtájává vált, – hasonlóan mint az ószövetség hivatásos prófétáinak esetében – és szigorú aszkézissel kapcsolódott össze. Ezeket a „szenteket” többé már nem gyalázta a világ; ők voltak azok, akik bolondnak tartották a világot. A 16. századi Moszkvában találjuk bolond Vaszilij Blazsennijt és Ivánt, akinek a mellékneve: „a Nagy Sapka” (Bolsoj Kolpak) volt. Az orosz irodalom rendszeresen ábrázolta a „Krisztusban való bolond” típusát. Puskin *Borisz Godunov*­jában Ivánról, a Nagy Sapkáról mintázta Nyikolka alakját, aki rettegés nélkül meri Borisz szemébe vágni az igazat – a bűnt imádsággal sem lehet eltakarni. A gyerekek kigúnyolták, de ő nem büntette meg őket, hanem csak nevetett és előre megmondta nekik jövőjüket.

(*Das andere Russland*, MAINZ Verlag - München 1968.)

1600 ősztől kezdődött el a vetélytársnak és ellenfélnek tekintett Romanov-család felmorzsolása, amely oly kegyetlenül zajlott, hogy még a kortársakat is elborzasztotta. A kortárs visszaemlékezések szerint, az eljárások következményeként, a дума és a cári udvar fokozatosan elnéptelenedett, az alattvalók bizalma megingott a cáriban. A bizalomvesztéshez a már említett, súlyos gazdasági és politikai problémák is társultak, a három ínséges év, az Ál-Gyimitrij jelentkezése, a cár támogatói körének szűkülése. 1604 végére súlyosbodott a helyzet, bebizonyosodott, hogy Borisznak egyre növekvő ellenzékkel kell számolnia. A cári hadsereg demoralizálódott, sokan pártoltak el tőle és álltak át az álcár táborába. Az uralkodó tehetetlenül szemlélte az eseményeket, egészségi állapota a rossz hadi hírek és a félelem hatására tovább romlott. Borisz cár 1605 április 13-án halt meg.

(Morozova: Borisz Godunov. Voproszi Isztorii, 1998)

Borisz - Máté Gábor, Fjodor cárevics - Zsámbéki Tóbiás

Bodnár Erika, Kovács Lehel, László G. Attila, Ujlaki Dénes, Bán János, Vizi Dávid e.h.

AZ ÁLCÁR-HIEDELEM OROSZORSZÁGBAN

„A a 16. század végén és 17. század legelején több helyütt is fellépnek álkirályok és álcárok Európában. Nagyon csábító lenne például azt feltételezni, hogy a portugál ál-Sebastyénektől vette volna Grigorij az ötletet, hiszen a pápa is direkt párhuzamot vont először a két eset között. Csakhogy a moszkvai udvarba még Amerika felfedezésének híre is csak mintegy félévszázados késéssel jutott el, hogyan értesülhetett volna tehát egy egyszerű patriarchátusi írnok egy távoli ál-királyról? Ál-uralkodók ugyanis közelebb is felbukkantak Oroszországhoz. (...) Igen korán (tehát évekkel Atrepjev »színvallása« előtt), már 1598-ban vagy 1600-ban hallhattak az oroszok Gyimitrij cárevics »csodálatos megmeneküléséről«. Csakhogy különféle mendemondák, fantasztikus történetek keringése és aközött, hogy egy konkrét ember egy sok éve elhalt cárevics bőrébe bújjon, tehát, hogy a mese megkonstruálódjék, és testet öltjön, nem automatikus és a legkevésbé sem pofonegyszerű az átmenet. Segíthet ebben, ha már kidolgozott, bevált mintát használhatunk. Ilyennel pedig Grigorij szerzetes nagyon is találkozhatott. (...) Gyimitrij kétséget kizáróan bizonyított színrelépésére Konsztantyin Wisniowiecki birtokán azt követően kerül sor, hogy a vándor szerzetes hónapokat töltött a zaporozsjei kozákok között. Ők pedig már az idő tájt meglehetősen ismerték az álfejedelmi elméletet és gyakorlatot, hiszen Moldvában több ilyen álfejedelmecske is ismert volt, a zaporozsjeiek pedig szoros viszonyt ápoltak a moldvaiakkal.

*Kabanov - Vizi Dávid e.h.,
Pátriárka - Elek Ferenc,
Borisz - Máté Gábor*

Ilyen megközelítésben az álcár-jelenség nem annyira kifinomult ideológiai konstrukció, hanem meglehetősen durva, egészen a cinizmusba hajló pragmatizmus terméke. Elsődlegesen nem az »orosz nép« fennkölt szabadság vagy valamiféle elvont Megmentő iránti vágyát önti formába, de nem is a játszó hajlama vagy ösztönös »ellen-viselkedéskultúrája« testesül meg benne. (...) A kozákok azt adták, ami a valójuk volt: a merész, durva trükköt, és készek voltak ad absurdum vinni a kiinduló ötletet. Az ő kezükben ez a fegyver nem volt fejlődőképes, és teljesen lejáratták. A profán alkalmazáson túli szofisztikáit felhasználás már nem az ő műfajuk volt, és meg is haladta képességeiket, de ez irányú ambícióikat is. Ez ugyanis már politikusok műve volt. I. ál-Gyimitrij pedig az volt, mégpedig leleményes politikus. Hasonlóképpen tehetségesek voltak a »nemesi demokrácia« politikai kultúrájában szocializálódott lengyel tanácsadói is. Az ő propagandájukban körvonalazódik az a mese, amely alkalmassá válik a csaló cárrá transzformálásra, a csalás szakralizálására.

I. Ál-Gyimitrij orosz cár

Varatinszkij - Dér Zsolt, Sujszkij herceg - Bezerédi Zoltán

»Gyimitrij« fokozatosan alakította ki »csodálatos megmenekülésének« verzióját, külön variánsokat alkalmazva a különnemű befogadó közegre. Lengyelországban viszonylag pontos »meneküléstörténetet« adott elő, orosz földön különböző időkben írt lázító leveleiben, proklamációiban nem a tényszerű hitelesség került előtérbe, hanem a vallásos motívumok. »Csodálatos feltámadását« hangsúlyozza (konkrétan is felbukkan Lázár történetére való utalás), de mindig szerepel a Borisz Godunov bér-gyilkosaira való utalás is. Ezzel egyszerre pozicionálja magát az »isteni« eredetű cári szerepben és deklarálja a hivatalos cárt gyakorlatilag köz-törvényes bűnözőnek.”

(Szvák Gyula: *A legitim és illegitim cár helycseréje Moszkóviában*)

De légyen akárki is az önjelölt, a lengyel csapatok segítségével és a lakosság támogatásával Gyimitrij megindult Moszkvába, ahol 1605 júniusában ünnepélyesen bevonult a Kremlbe.

Mikor Gyimitrij bevonul Moszkvába, a nép betör a cári palotába, s elfogja a cári családot. Mindebben nem kis szerepet játszik az a Vaszilij Sujszkij, aki nem is olyan régen még arról igyekezett meggyőzni a városlakókat, hogy Gyimitrij réges-régen meghalt. Most azonban már azt bizonygatja a főtéren, hogy a cárevics annak idején Uglicsban csodálatos módon megmenekült. Július 30-án Gyimitrij annak rendje és módja szerint „Minden Oroszok Cárja és Nagyfejedelme” lesz. Esze ágában sincs betartani az összes ígéretet, amelyet a patrónuskeresés időszakában tett.

A legnagyobb taktikai hibát mindenesetre akkor követi el, amikor feleségül veszi a katolikus Marina Mnyiseket.

A menyegzőre számos lengyel előkelőség érkezett kíséretével. A cár menyasszonya nyíltan kimutatta, hogy nincsenek ínyére a helyi szokások. Panaszkodott, hogy nem tetszik neki a „moszkvai étel”. Elérte a cárnál, hogy lengyel szakácsok, konyhai személyzet szolgálja őt ki. Ráadásul a cár a nagyurakat lengyel ételekkel kínálta, köztük főtt és sült borjúhússal, amit „pogány ételnek” tekintettek a bojárok. Az orosz szakácsok ezt terjeszteni kezdték a nép között. Egyre erősebb lett a meggyőződés, hogy a cár nem is igazi pravoszláv orosz, hanem lengyel.

Marina Mnyisek

Társalkodónő - Kiss Eszter, Marina - Rujder Vivien

Az önjelölt cár, aki a soknapos ünnepség alatt inkább a zenészeket hallgatta, nem figyelt erre, és nem is foglalkozott az államügyekkel. Miközben a cár meglehetősen ittas vendégei – köztük a lengyelek – számos garázdaságot követtek el Moszkvában. Betörték a házakba, rátámadtak a járókelőkre, főleg a nőkre. Ezt használta ki Sujszkij herceg: már szervezte az összeesküvést, és 1606. május 17-én, nem sokkal az esküvője után kirobbantott palotaforradalom megdöntötte a cár hatalmát, akit megölték, feldaraboltak, megégettek, a hamvait ágyúba töltötték, és kilőtték a Lengyel–Litván Nemzetközösség irányába. A mézárulásnak számos külföldi, többségében lengyelek is áldozatul estek. Vaszilij Sujszkij ekkor magát IV. Vaszilij néven cárrá kiáltotta ki.

Sujszkij herceg - IV. Vaszilij cár

Sujszkij trónra lépése nem elégítette ki a bojárokat, a különféle nemesi csoportokat, a kozákokat és a német zsoldosokat, és a következő hét évben még két Dimitrij bukkant fel, az orosz parasztok körében tovább élt alakja. Miután szövetségre lépett a Svéd Királysággal, III. Zsigmond hadat üzent Oroszországnak, és kezdetét vette az 1609–1618 között tartó orosz–lengyel háború.

Miután a nemesség nem ismerte el Sujszkij uralmát, egy Ivan Bolotnyikov nevű ember Ukrajnában a helyi parasztokból, törvényen kívüliekből, nemesekből és a kozákságból sereget verbuvált 1606 májusában, Dimitrij nevében. A nem csekély létszámú ukrán-kozák had betört Oroszországba és Jelecnél vereséget mért a cári seregekre. Sok orosz nemes Bolotnyikov mellé állt, de a felkelők végül vereséget szenvedtek. Az utána küldött cári hadak ostrom alá vették Kalugát, ám a Tulából erősítésnek köszönhetően felmentették a várost. Erőivel ebbe a városba vonult Bolotnyikov, ahol egyesült a magát I. Fjodor fiának kiadó Ál-Péter hadaival. A cári sereg ostrom alá vette, és a felkelők büntetlenség fejében 1607 októberében feladták a várost. Az elfogott Bolotnyikovot azonban lefogták, Moszkvába vitték, megvakították, majd vízbe fojtották.

„Az országban dúlt a belső háború, amely során elbukott a Bolotnyikov-felkelés, de Sujszkij cár hatalma is tovább gyengült.

1609-ben a belső harcokba beavatkozott a Lengyel–Litván Királyság, III. Zsigmond király serege, 1610 nyarán pedig lengyel csapatok indultak Moszkva felé. Moszkvában bojárok egy csoportja letette a trónról Vaszilij Sujszkijt, beengedték a városba a lengyel csapatokat, és elfogadtak cárnak Zsigmond király fiát. Ezzel egy időben északon megkezdődött a svéd csapatok támadása. Ebben a helyzetben a főváros felszabadítására létrejött az úgynevezett népfelkelés, amely azonban vereséget szenvedett a lengyelektől. Nagyobb sikerrel járt a második népfelkelés Minyin polgár és Pozsarszkij herceg vezetésével, amely 1612-ben felszabadította Moszkvát. 1613-ban az Országos gyűlés megválasztotta az új cárt Mihail Romanov személyében. Mihail koronázása lezárta a »zűrzavaros időszak« történetét.”

(Filippov Szergej: *Az oroszok története*)

Lestyán Attila e.h., László G. Attila, Bán János, Kovács Lehel, Kovács Tamás e.h., Ujlaki Dénes

ALEKSZANDR PUSKIN

BORISZ GODUNOV

SZEREPLŐK

BORISZ GODUNOV	MÁTÉ GÁBOR
GRIGORÍJ, AZ ÖNJELÖLT	KOVÁCS LEHEL
SUJSZKIJ HERCEG	BEZERÉDI ZOLTÁN
PIMEN APÁT	SZACSVAY LÁSZLÓ
VARLAAM ATYA, BOJÁR, DONI KOZÁK, EMBER A NÉPBŐL	UJLAKI DÉNES
ESZELŐS, MISZAIL ATYA, BOJÁR, MOSZKVAI MENEKÜLT	BÁN JÁNOS
KOSKIN, OROSZ SZÖKEVÉNY	DANKÓ ISTVÁN
PÁTRIÁRKA, ROZSNOV, FOGOLY	ELEK FERENC
KOCSMÁROSNÉ, DAJKA, ASSZONY A NÉPBŐL	BODNÁR ERIKA
MARINA	RUJDER VIVIEN
MARINA TÁRSALKODÓNŐJE, UDVARONC, ASSZONY A NÉPBŐL	KISS ESZTER
KSZÉNYIJA, CÁRLÁNY	MÉSZÁROS BLANKA
VARATINSZKIJ, ROSEN, A NÉMET TISZT	DÉR ZSOLT
KABANOV, FÉRFI A NÉPBŐL, HATÁRŐR	VIZI DÁVID E.H.
KURBSZKIJ, UDVARONC, BOJÁR	KOVÁCS TAMÁS E.H.
KÖLTŐ, MARGERET, A FRANCIA TISZT	LESTYÁN ATTILA E.H.
FÉRFI A NÉPBŐL, SZOBANYSZKI, HATÁRŐR	LÁSZLÓ G. ATTILA M.V.
FJODOR CÁREVICS, UTCAGYEREK	ZSÁMBÉKI TÓBIÁS/ VARGA ZÉTÉNY
MNYISEK, BÖRTÖNŐR	LAKATOS DEZSŐ

ALKOTÓK

FORDÍTOTTA	RADNAI ANNAMÁRIA ÉS TÉREY JÁNOS
LÁTVÁNY	SZAKÁCS GYÖRGYI, SZLÁVIK ISTVÁN
VILÁGÍTÁS	PETŐ JÓZSEF
ZENE	SÁRY LÁSZLÓ
DRAMATURG	RADNAI ANNAMÁRIA
ASSZISZTENS	TIWALD GYÖRGY
RENDEZŐ	ZSÁMBÉKI GÁBOR

IMPRESSZUM

SZERKESZTETTE: RADNAI ANNAMÁRIA ÉS SÁNDOR JÚLIA E.H.
PRÓBA- ÉS ELŐADÁSFOTÓK: SZILÁGYI LENKE

© 2017 KATONA JÓZSEF SZÍNHÁZ

1052 BUDAPEST, PETŐFI SÁNDOR U. 6.
TEL: +36 1 266 5200, +36 1 317 4061
E-MAIL: SZERVEZES@KATONASZINHAZ.HU

WWW.KATONAJOZSEFSZINHAZ.HU
WWW.FACEBOOK.COM/KATONA.BUDAPEST

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREINK:

 BUDAPEST
A KATONA JÓZSEF FŐVÁROSI ÖNKORMÁNYZATA
FENNTARTÁSÁBAN MŰKÖDIK

A KATONA JÓZSEF SZÍNHÁZ
KIEMELT PARTNERE:

A FELBECSÜLHETETLEN
PILLANATOK TÁMOGATÓJA